

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Администрация муниципального района "Бай-Тайгинский кожуун

Республики Тыва"

МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО

Руководитель МС

В.М. Конгар-оол

Конгар-оол В.М.

Протокол 1

от «30» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель по УВР

Д.А. Суге-Маадыр

Суге-Маадыр Д.А.

Протокол 1

от «30» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

С.С. Кочаа

Кочаа С.С.

Приказ № 51-од

от «30» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 4 классов

с. Кызыл-Даг 2024

Тайылбыр бижик

Тыва дыл – Тыва Республиканын ундезин чурттакчылары болур тываларнын торээн дылы. Амгы уеде ол Тыва Республиканын куруне дылдарынын бирээзи апарган. Тыва дыл чугле харылзажырынын эвес, тыва культуранын – улустун аас чогаалынын, литературанын, театр уран чуулунун болгаш радио, теледамчыдылганын, парлалганын, эртемнин, албан - херек кылырынын, ооредилгенин база кижизидилгенин дылы апарган.

Тыва школалар тургустунганынын бирги хунунден эгелээш, тыва дылды тускай эртем кылдыр ооредип эгелээн деп тыва эртемденнер бижип турар.

Тыва дылды эге школага ооредири уругларнын угаан-медерелин, логиктиг боданышкынын сайзырадырынга, оларны эки мозу-шынарга кижизидиринге, куш-ажылга белеткээринге, уругларнын ниити билиинин, культуразынын деннелин бедидеринге улуг ужур-дузалыг. Школага тыва дылды ооредири уругларга торээн дылынын дугайында эге чада билиглерни бээр, оске эртемнерни шингээдип алырынга дузалыг.

Тыва дылдын программалары школаларнын тургузуунун, сорулгаларынын база тыва дылдын болгаш ниити дыл эртемнин хогжулдезинин аайы-биле чаартынып турган.

Бо программаны 4 класстарның тыва дыл кичээлинге таарыштыр тургускан.

Эге класстарга тыва дылды ооредиринин программазының кол **сорулгалары:**

- уругларны медерелдии-биле шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарынга ооредири;
- торээн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээри;
- уругларны ном-биле ажылдаарынга чанчыктыраары, номчулга болгаш билиглерже чуткулун хайныктыраары;
- номчулга болгаш бижилгенин дузазы-биле бойдушту, ниитилелдин амыдыралын, болуушкуннарны хайгаараары;
- уругларны чечен чогаал оранынче углап, сөстүң уран чурумалдыг овур-хевирин дамчыштыр сөзүглелдин долу болгаш делгем утка-шынарлыын хөй талазындан угаап билип алырынга дузалааар;
- уругларны эки мозу-шынарлыг, идепкейлиг, куш-ажылга ынак, хулээнген херээнге харысалгалыг кижини болурунга, таварышкан бергелерни бот-тускай ажып эртерин болгаш чараш чуулдерни эскерип билиринге кижизидери;
- ооренип турар чуулдерин сайгарып, деннеп, болуктеп, туннеп, тайылбыр кылып билиринге чанчыктыраары;

Ниити билиглер, арга-мергежил болгаш ажыл-чорудулганын **аргалары:**

1. Ханы билиг алырынын ажыл-чорудулгазы.

Бир чуул-биле болуп турар болуушкуннун оскерилгезин тывары, хайгааралды аас-биле тайылбырлаары. Деннелге аргазын ажыглап тургаш, деннештирип турар чуулдернин онзагайларын илередири. Хайгаараар, шенелде кылыр сорулга-биле туннелдерни деннештирери.

2. Чугаа чорудулгазы болгаш медээлер-биле ажыл.

Созуглелдернин темазын, кол утказын аас болгаш бижимел хевирге илередири. Монологтуг чугааны тургузары (сумелээн темага, салган айтырыгга); диалогка (чугаага) киржири. Словарьларда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, оларны дилеп, шыгжап чанчыгары. Компьютерге ажылдап ооренири. Материалды таблица дузазы-биле коргузери. Медээлерни алфавит болгаш саннар дузазы-биле чурумчудары. «болгаш, азы...», «бир эвес..., ол...», «чугле ол эвес, а...» дээн чижектиг бодун ужур-уткалыг чугааларны ажыглаары.

3. Ажыл-чорудулганын организаастаары.

Тускай айтышкын, улегер болгаш бодун алгоритм ёзуугаар кууселде кылыры. Ооредилге мергежилгелерин чыскаап чурумчудары (Мону канчаар кылырыл?). Ажыл-чорудулганын хыналдазынын болгаш демдээнин аргаларын илередири (Бо чуул шын кылдынган бе?). Берге чуулдернин чылдагаанын илередири (Канчангаш? Чуге?). Берге чуулдерни баш удур илередип алыры (Кандыг бергедээшкин туруп болурул?). Ажылда частырыгларны илередири болгаш оларны эдери (Частырыглар бар ирги бе?).

4. Демнежилге ажылы.

Эрткен темага хамаарыштыр билиглерин аразында айтыржып, арга-суме катчып, ол ышкаш кылыр ажылды улежип билири.

Класс бурузунун тыва дыл программазын эртемден-методист башкылар **беш-беш бөлүктерден** тургустунган кылдыр тургускан. Бо программа база оларнын ол чуулунге даянган: 1) «Үннер болгаш үжүктөр» 2) «Сөс» 3) «Домак» 4) «Харылзаалыг чугаа» 5) «Чараштыр бижилге». Ынчангаш эртемден-методист башкыларнын санап турары-биле класс бурузунге фонетика,

лексика, сос тургузуу, морфология, синтаксис болгаш харылзаалыг чугаа талазы-биле билиглер алыр ужурулуг.

Эге школага **чечен чогаал номчулгазынын программасы** уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче, оореникчилернин шын чугаалап ооредиринин аргазы – номчулганын чанчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган. **Номчулга** кичээлдеринин кол **сорулгалары:** 1)номчулганын шын, медреселдиг, аянын, ыткыр номчуур шынарлары; 2)чогаалда омур-хевирни, созуглелдин утказын шын шингээди алыры; 3)уругларнын чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыннап билиринин чанчылдарын билиндирер; 4)уругларнын ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга, номну уругулчу номчуурунга сонургалдыг болурун чедип алыр;

Өөредилге планында «Тыва дыл» деп эртемниң туружу:

Базистиг өөредилге планында **тыва дылды** өөрениринге 4-кү класска неделяда 2 шакты, чылда 68 шакты берип турар

Катаптаашкын (8 шак)

Домак. Домактың чугула болгаш ийиги черге кежигүннери. Домакта сөстөрниң харылзаазы. Домактың сөөлүнге бижик демдектери.

Сөзүглел. Сөзүглелдин янзылары (тоожуушкун, чурумал, угаап бодаашкын) .

Үннер болгаш үжүктөр. Слог. Ажык эвес үннерни дакпырлап бижири. Күштүг болгаш кошкак ажык эвес үннер.

Сөс тургузуу. Чогаалдыг, өскертилге кожумактары. Дефистеп бижири нарын сөстөр.

Домак (15 шак)

Домактың чугула болгаш ийиги черге кежигүннери (катаптаашкын). Ийи бөдүүн домактан тургустунган чагырышпаан нарын домак (ниити таныжылга). Эвилел чок болгаш *а, ынчалза-даа, болгаш, биледеп* эвилелдер-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар. Санаар үн аяны. Эвилелдер чок (санаар үн аяны-биле каттышкан) база *болгаш, а, ынчалза-даа, биле* деп эвилелдер-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга бижик демдектери.

Диалог болгаш дорт чугаалыг домактарны оларга бижик демдектерин салганын хайгаараары. Адалга дугайында ниити билиг.

Сөзүглел (5 шак)

Сөзүглел – харылзаалыг чугаа дугайында алган билиглерин түңнөп быжыглаары: темазы болгаш кол бодалы, сөзүглелдин кезектери, кезек бүрүзүнде домактарның утка талазы-биле харылзаазы, сөзүглелдин планы.

Сөзүглелдин янзылары: тоожуушкун, чурумал, угаап бодаашкын (кол демдектери-биле таныжылга).

Чүве ады(13)

Хөйүнүң санында чүве аттарының падежтерге өскерлири. Чүве адының хамаарылга хевири (ниити таныжылга). Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөрниң падежтерге өскерлири. Оларның шын бижилгези.

Хуу болгаш ниити чүве аттары (ниити таныжылга).

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг чүве аттарын таарыштыр шилип билири.

Демдек ады (4шак)

Укталбаан болгаш укталган демдек аттары.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг демдек аттарын таарыштыр шилип алыры.

Демдек аттарын шын бижири. Дорт болгаш көжүргөн уткалыг демдек аттарын ажыглаары.

Сан ады (2 шак)

Сан ады, оон утказы, айтырыглары. Түң болгаш дугаар сан аттары. Сан аттарын чүве аттары-биле кады ажыглаары. Түң болгаш дугаар сан аттарын чугаага ажыглап билири.

Ат орну (3 шак)

Ат орну, ооң утказы. Арынның ат оруннары болгаш оларның падежтерге өскерлири.

Ат оруннарын чугаага ажыглап билири.

Кылыг сөзү (14 шак)

Кылыг сөзүнүн эге хевиринин дугайында ниити билиг. Кылыг сөзүннүн арыннарга, үелерге болгаш саннарга өскерлири. Кылыг сөстөрүн шын бижири.

Кылыг сөзүнүн дужаал база даар хевирлерин практика кырынга ажыглап билири.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг кылыг сөстөрүн шын бижири, ажыглап билири.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг кылыг сөстөрүн шилип билири.

Бодалды илередирде эң-не тааржыр кылыг сөзүн шилири. Харылзаалыг чугаага кылыг сөстөрүннүн чаңгыс аай ажыглаарын чайладыры.

Наречие (2 шак)

Наречие – өскерилбес чугаа кезээ. Утказы болгаш айтырыглары. Чугаага хереглели. Эң хереглеттингир үениң, туруштуң дээш өске-даа бөлүктөрнүн наречиелерин чугаага ажыглаары (кыжын, дүүн, удавас, өрү, кежилдир, ыткылаштыр дээш о.ө).

Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлүн катаптаары (7 шак)

Домак. Сөс. Сөстүн тургузуу. Кошкак ыткыр болгаш кошкак дүлөй ажык эвес үннерни шын бижири. Чугаа кезектери.

Чараштыр бижилге

Үжүктөрнүн дүрзү-хевирин шын бижириинин чаңчылдарын, сөстөргө, домактарга, улуг эвес сөзүглелдерге оларны катгыштыларының чогулчалыг аргаларын быжыглаары. Дүргөн темп-биле бижириинин чаңчылдарын хевирлээр, холдарның бир дески ритмниг шимчээшкиннерин быжыглаар мергежилгелер.

Үжүктөрнүн шын эвес бижирин чайладыр ажыл.

Өөреникчилер-биле хуузунда чорудар ажылдарның аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап тургаш, шын, тода, чараш хол үжүүн чедип алыры.

Шын бижилгезин сактып алыр сөстөр

Автомобиль, арттырар, атташ, библиотека, билет, вагон, вокзал, гараж, глобус, грип, дуяг, завод, инженер, инчеек, йод, календарь, килограмм, коллектив, командир, комбайн, космонавт, көвүдеттинер, көпеек, лампа, луноход, мага-бот, металл, медаль, миннир, номчуттунар, огурец, ортумак, оттулар, пароход, повар, портрет, республика, Россия, салют, телефон, трактор, тоттур, туттунар, уран-чүүл, ужур-дуза, уткуур, үен-даян, үлеттинер, үттээр, флот, хавыяа, хайыракан, халат, хамааты, хаяа, хемчээттинер, хөртүк, чакпа, чанныр, ээрежир, чассыг, чаттылар, чаяанныг, чижек, чурттаар, чурттакчы, чуртум, шофёр, экскурсия, электри, электростанция, юбка, яблоко, язы-бүрү.

Өөреникчилернин билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер

Өөреникчилер 4-кү классты дооскаш, дараазында билиглерни шингээдиң алган турар: өөренип эрткен чугаа кезектери болгаш оларның ылгавыр демдектери, чаңгыс аймак кежигүннер.

Өөреникчилернин мергежилдери:

өөренип эрткен орфограммалар болгаш пунктуограммалыг (падеж кожумактары, укталган демдек аттарынын чогаадылга кожумактары, кылыг сөзүнүн үе кожумактары, эвилел чок база ынчалза-даа, а, болгаш деп эвилелдерлиг чаңгыс аймак кежигүннерге бижик демдектери) 60-70 хире сөстүг сөзүглелди чазыг чок, шын чараштыр дүжүрүп бижири болгаш адап бээрге, бижири;

оожум, аяк, дидим, каът дээн чергелиг сөстөрнүн фонетика-графиктиг сайгарылгазы;

сөстүн тургузуун сайгарары: дазыл, чогаадылга кожумаа, өскертилге кожумаа;

чугаа кезектеринин талазы-биле сайгарары: чүве аттарынын санын, падежин, сан адынын бөлүктөрүн, арынның ат оруннарынын арнын, санын, кылыг сөстөрүннүн санын, арнын, үезин тодарадыр;

өөрөнгөн чугаа кезектерин харылзаалыг чугаага ажыглаар.

Домактар тургузарда чоок болгаш удурланышкак уткалыг чүве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн таарыштыр шилиир;

домактарның эң бөдүүн сайгарылгазын кылыр, оларның чугаалаар сорулгазының аайы-биле янзыларын, чугула болгаш ийиги черге кежигүннерин тодарадыр, домакта сөстөрүн аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле илгергейлээр;

хууда тургустунган план езугаар 80-110 хире сөстүг сөзүглелдин эдертии, солун таварылга, хайгааралдар болгаш экскурсия дугайында улуг эвес чечен-чугаа бижиир;

хана солунга чүүл бижиир;

харылзажылганын дүрүмнеринге дүүштүр дилегни, четтиргенин, буруузун билингенин, чалалганы, байыр чедириишкенин, чөпшээрешпезин илередир.

Эге школаны дооскан өөреникчилерниң белеткелигге негелделер:

Личностуг:

-Төрөөн дылывыс харылзажырынын база мээ-медереливистин шынарын көргүзеринин кол чепсээ;

- Төрөөн дыл национал культуравыстың кол болуушкуну;

- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири;

- Төрөөн дылын улаштыр өөрениринге сонуггалын оттуары;

- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

-Төрөөн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттырадынга өөреникчинин бот киржилгеи;

- Аас чугаага дылдың уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыраары.

Метапредметтиг

А) Регулятивтиг

- өөренип турар эртемнин тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;

- башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип өөренири;

-бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыраар.

-өөренген темазынга алган билиглерин түңнөп болгаш үнелөп билирин боттандыраары;

- аас болгаш бижимел чугааны дылдың негелдери-биле чогуур үезинде практика кырынга өскертип болгаш ажыглап билири.

Б) Билдиг

- өөредилге даалгаларын күүседип турар үеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;

-бодунуң назы-харынга дүүштүр янзы-бүрү словарьларга, справочниктерге даянып билири;

-дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири;

-белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;

-дылдың адырлары: үн, үжүк, сөс тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигүнү, бөдүүн домак дугайында алган билиглерин деңнеп, бөлүктөп, тып, ажыглап билири;

-алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, бөлүктөп, түңнөп билири;

- сөстө орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;

- номчаан сөзүглелдеринин кол утказын ылгап үндүрери;

- бодунуң чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыңнакчыга дамчыдып билири;

- библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;

- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдиг-биле тургузуп билири;
- болушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;
- алган медреселни сайгарып, критикалап билири.

Коммуникативтиг

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай түңнелге келиринге өөредир;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чаңчыгары;
- билдинмес чүүлдеринге айтырыгларны салып билири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;
- коммуникативтиг сорулгаларны дыңнакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медеглеп чедирери;
- удур-дедир хыналда үезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары.

Предметтиг:

- өөрөнгөн чугаа кезектерин адап билири;
- сөстүн уткалыг кезектерин (дөстөн аңгыда) аңгылап билири;
- практика кырынга билиглерин ажыглап билири;
- үннер болгаш үжүктөрү, ажык болгаш ажык эвес үннерни;
- кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннерни, күштүг база кошкак эжеш болгаш эжеш эвес (дүлөй болгаш ыткыр) ажык эвес үннерни;
- ажык эвес үннерин дүлөй болгаш ыткырын;
- чуве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн, сан аттарын (түң болгаш дугаар), арынның ат оруннарын;
- эвилелдер болгаш артынчыларны;
- дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарын;
- домактың чугула кежигүннерин (кол сөс биле сөглөкчини), ийиги черге кежигүннерин (аңгылабайн);
- чаңгыс аймак кежигүннерлиг бөдүүн домактарны;
- очулга болгаш тайылбыр словарьларны;
- ийи составтыг бөдүүн домактарның чижектерин;
- уругларга билдингир чогаалдарның аттарын;
- чугаалаар сорулганының аайы-биле домактарны үн аянын барымдаалап аңгылаарын;
- чуве аттарын тургузуунун аайы-биле сайгары (хөйүнүң санының болгаш падеж кожумактарын аңгылаары);
- бөдүүн домактарда кол сөс болгаш сөглөкчини, сөс каттыжышкыннарын база чаңгыс аймак кежигүннерни тодарадыры;
- өөрөнгени орфограммалар болгаш пунктограммалар кирген 75-80 хире сөстүг сөзүглелди дыңнап тургаш, тода бижири;
- домак эгезинге база хуу аттарга улуг үжүктү бижири;
- сөс иштинге ажык эвес үннерниң үжүктөрүн дакпырлап бижири;
- сөс эгезинге **т-д, п-б** бижири;
- чаңчыл ёзугаар дүлөй **т** бижиир сөстөрү;
- **-дыр, -дир, -тыр, -тир, -ла, -ле** ... дээн чижектиг артынчыларның шын бижилгези;
- дефистеп бижиир нарын сөстөрү;
- домак сөөлүңге улуг сек, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин салыры;
- чаңгыс аймак кежигүннерни чартык сек-биле аңгылаары;

- минутада 100 хире сөстүг сөзүглелди шын, тода медеделдиг номчууру;
- сөзүглелче айтырыглар салып билири;
- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарары база бөдүүн план тургузары;
- план ёзугаар сөзүглелдин утказын дамчыдары (чугаалаары);
- номчаан чогаалының дугайында чугаалап билири;
- очулга болгаш тайылбыр словарьны ажыглап билири.

Тематиктиг планы

№	Разделы	часы
1	Катаптаашкын	10 ч
2	Домак	12 ч
3	Созуглел	7
3	Чуве ады	11 ч
4	Демдек ады	6ч
5	Сан ады	2 ч
6	Ат орну	4 ч
7	Кылыг созу	10 ч
8	Наречие	2 ч
9	Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары	5 ч
	Ниити	68

№	Кичээлдин темазы.	Бажынга онаалгалар.	шагы	хуну	хуну фак
Катаптаашкын- 10 шак.					
1	Катаптаашкын. Фонетика. Уннер болгаш ужуктер. Слог	Мергежилге 9,10 арын 7	1	04.09	
2	Ажык эвес уннернин ужуктерин дакпырлап бижири.	Мергежилге 21,22 арын 12	1	06.09	
3	Куштуг болгаш кошкак ажык эвес уннер.	Мергежилге 31,32 арын 16	1	11.09	
4	Катаптаашкын .Домак. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары.Харылзаалыг чугаа.	Мергежилге 38,39 арын 19	1	13.09	
5	Домактын чугула кижигуннери. Кол сос, соглекчи.	Мергежилге 44 арын 21	1	18.09	
6	Домактын ийиги черге кижигуннери.	Мергежилге 51 арын 24	1	20.09	
7	Созуглел. Созуглелдин хевирлери.	Мергежилге 56,57 арын 28	1	25.09	
8	Чогаадыг «Кус» Чурук биле ажыл		1	27.09	
9	Синоним болгаш антоним.	Мергежилге 66 арын 32	1	02.10	
10	Кирилде хыналда диктант.		1	04.10	
11	Частырыглар биле ажыл.		1	09.10	
Домак (12шак)					
12	Бодуун домак.	Мергежилге 77 арын 36	1	11.10	
13	Нарын домак.	Мергежилге 83 арын 38	1	16.10	
14	Чангыс аймак кижигуннерлиг домактар	Мергежилге 91 арын42.	1	18.10	
15	Хыналда диктант	Мергежилге 99,100 арын 46	1	23.10	
16	Частырыглар биле ажыл		1	25.10	
17	Чангыс аймак кижигуннернин хлбажыр аргалары	Мергежилге 109,110 арын 49	1	06.11	
18	Ооредиглиг эдертиг «Аргага чорааш»		1	08.11	
19	Дорт чугаа.	Мергежилге 118,119 арын 54	1	13.11	
20	Диалог	Мергежилге 126 арын 58	1	15.11	
21	Адалгалыг домактар.	Мергежилге 131 арын 60.	1	20.11	
22	Диктант		1	22.11	
23	Частырыглар биле ажыл.		1	27.11	
Сос тургузуу (7 шак)					
24	Состун тургузуу. Состун дазылы, торел состер.	Мергежилге 139 арын 63	1	29.11	
25	Кожумактар. Чогаадылга кожумактары.	Мергежилге 151,153 арын 66	1	04.12	
26	Оскертилге кожумактары.	Мергежилге 165,166 ар. 72	1	06.12	
27	Оскертилге Кожумактары.	Мергежилге 172,173 ар 74	1	11.12	
28	Дефистеп бижиир нарын состер.	Мергежилге 185 арын 78	1	13.12	
29	Хыналда диктант		1	18.12	
30	Частырыглар биле ажыл.		1	20.12	
Чуве ады (11 шак)					
31	Чуве адынын утказы.	Мергежилге 213,214 ар 89	1	25.12	
32	Чуве аттарынын падежтерге оскерлири.	Мергежилге 223 арын 93	1	27.12	
33	Адаарынын, хамаарыштыларынын падежтери.	Мергежилге 232 арын 99	1	15.01	
34	Бээринин, онаарынын падежери	Мергежилге 239 арын 101	1	17.01	
35	Турарынын, унеринин, углаарынын падежтери.	Мергежилге 255, арын 108	1	22.01	
36	Катаптаашкын. Чуве адынын	Состерни падежтерге	1	24.01	

	падежтерге оскерлири.	оскерлири.			
37	Хойнун санында чуве аттарынын падежтерге оскерлири.	Мергежилге 259, арын 110	1	29.01	
38	Чуве адынын хамаарылга хевири.	Мергежилге 267, арын 114	1	31.01	
39	Орус дылдан улегерлеп алган сосстернин падежтерге оскерлири.	Мергежилге 276, 277, арын 117	1	05.02	
40	Хыналда диктант.		1	07.02	
41	Частырыглар биле ажыл.		1	12.02	
Демдек ады (6шак)					
42	Демдек ады. Демдек адынын утказы.	Метгежилге 290, арын 14	1	14.02	
43	Укталбаан болгаш укталган демдек аттары.	Мергежилге 294, арын 125	1	19.02	
44	Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.	Мергежилге 300,301, арын 127	1	21.02	
45	Катаптаашкын. « Демдек ады».	Мергежилге310, арын 131	1	26.02	
46	Хыналда ажыл.		1	28.02	
47	Частырыглар биле ажыл.		1	05.03	
Сан ады (2 шак)					
48	Сан ады. Сан адынын утказы.	Мергежилге 315, арын 132	1	07.03	
49	Тун болгаш дугаар сан аттары.	Домактар чогаадыр.	1	12.03	
Ат орну (4 шак)					
50	Арыннын ат оруннары.	Мергежилге 322, арын 136	1	14.02	
51	Арыннын ат оруннарынын падежтерге оскерлири.	Мергежилге 326, арын 138	1	19.03	
52	Хыналда диктант.		1	21.03	
53	Созуглел биле ажыл.	Мергежилге 333, арын 142	1	02.04	
Кылыг созу (10 шак)					
54	Кылыг созунун утказы.	Мергежилге 339, арын 144	1	04.04	
55	Кылыг созунун уелерге, арыннарга болгаш саннарга оскерлири.	Мергежилге 344, арын 147	1	09.04	
56	Кылыг созунун амгы уези.	Мергежилге 350, арын 149	1	11.04	
57	Кылыг созунун эрткен уези.	Мергежилге 355, арын 151	1	16.04	
58	Кылыг созунун келир уези.	Мергежилге 362, арын 154	1	18.04	
59	Кылыг созунун дужаал хевири.	Мергежилге 372, арын 158	1	23.04	
60	Кылыг созунун даар хевири.	Мергежилге 376, арын 160	1	25.04	
61	Хыналда диктант		1	30.04	
62	Частырыглар биле ажыл.		1	07.05	
63	Наречие	Мергежилге 395, арын 168	1	14.05	
Чыл тончузунде катаптаашкын (5 шак)					
64	Домак	Мергежилге 403, арын 172	1	16.05	
65	Сос. Состун тургузуу.	Мергежилге 412, арын 174	1	21.05	
66	Чугаа кезектери.	Мергежилге 423, 424,	1	23.05	
67	Демдек ады. Кылыг созу.	Мергежилге439, 440	1	26.05	
68	Тести биле ажыл.		1	28.05	

Башкыларга:

1. А.А.Алдын-оол. Диктантылар чыындызы. Дөрт чылдыг эге школаның 1-4 класстарына.- К.: Ю. Кюнзегеш аттыг ном үндүрер чери, 2010.
2. А.А.Алдын-оол. Эдертиглер чыындызы. Эге школаның 2- 4 класстарына.- К.: Ю. Кюнзегеш аттыг ном үндүрер чери, 2011.
3. К.Б. Март-оол. 2-4 класстарга тыва дыл башкылаарының методиказы.- К.: Тываның ном үндүрер чери, 2006.
4. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. Тыва республиканың гуманитарлыг шинчилелдер институту. – К.: Республика типографиязы, 2001.

Интернет-четкиден:

1. Библиотека материалов для начальной школы
<http://www.nachalka.com/biblioteka>
2. Каталог образовательных ресурсов сети Интернет для школы
<http://katalog.iot.ru/>
3. Методические рекомендации по технологии создания электронных ресурсов к урокам
<http://svetly5school.narod.ru/metod1.html>
4. В помощь современному учителю <http://k-yroky.ru/load/67>
5. Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов <http://school-collection.edu.ru/>

Диктантыларның чижек хемчээли:

1 класс		2 класс		3 класс		4 класс	
Үжүк өөредилгезиниңүезинде	Ооң соондагы үеде	Бирги чартык чылда	Ийиги чартык чылда	Бирги чартык чылда	Ийиги чартык чылда	Бирги чартык чылда	Ийиги чартык чылда
10-13 сөс	22-23 сөс	18-30 с	30-40 с	40-50 с	50-60 с	60-70 с	70-80 с

Тыва дылга өөреникчилерниң билиин үнелээринге негелделер

Тыва дыл эртеминге өөреникчилерниң билиин бижимел ажылдарның дузазы-биле үнелээр: диктант, грамматиктиг онаалгалар, хыналда дүжүрүп бижилге, эдертиг, чогаадыг, тест ажыл. База уругларның аас харызын үнелеп көөр.

Хыналда ажылдарның сөзүглелдери амгы үениң негелделеринге, амыдыралчы дуржулгага барымдаалаан кижизидикчи уткалыг болуру чугула. Олар уругларның назы-харынга, өөрөнгө темаларына, амыдыралчы чижектерге дүүшкөк болуру албан. Хевирлерин башкы ыяп-ла уругларның билииниң, кадыкшылының, өөрөнгө темаларының аайы-биле таарыштыр шилип алыр.

Диктант орфография болгаш пунктуацияга уругларның алган билиин быжыглап хынаарына херек.

Диктант харылзаалыг сөзүглелден тургустунар болгаш школаның, ук класстың өөредилге-кижизидилгелиг сорулгалары-биле утказы дүүшкөн турар.

Диктантының бижиир үези ооң хемчээлинден хамааржыр. Сөстөрниң лексиктиг утказына болгаш словарь сөстөрни шын бижип өөрөнип алганын хынаарына словарьлыг диктантыны база чорудар. Хыналда диктантыларның сөзү өөреникчилерге билдингир болгаш өөрөнгө дүрүмнеринге дүүшкөн турар.

Диктантыларга демдек салырының нормалары

5 демдек

- а) Орфографтыг частырыглар болгаш эдиглер чок.
- б) Үжүктерни тудуштуарын сагып, бижээни арыг.

4 демдек

- а) 1-2 хире орфографтыг частырыглар эрттирипкен.
- б) 2-3 хире эдиглер кылган.
- в) үжүктер тудуштуарында чамдык частырыглар эрттирген болгаш шала шевергин эвес бижээн.

3 демдек

- а) 3-5 чедир орфографтыг частырыглар эрттирипкен.
- б) 3-тен хөй эвес эдиглер кылган.
- в) үжүктер тудуштуарына хөй частырыглар эрттирген болгаш чуттуг бижээн.

2 демдек

5-тен өрү орфографтыг частырыглар эрттирген.

Частырыглар деп санаар чүүлдер

Сөстөрни шын бижиириниң өөрөнгө дүрүмүн часканда, сөстерде үжүктерни эдип кааптар ийикпе, азы өскерткенде, сөстү өске сөс-биле солупканда, программада өөрөнип эрткени бижик демдектеринге болгаш словарь сөстеринге (ол сөстөрниң даңзызы программада) частырыг эрттиргенде.

Частырыглар деп санакас чүүлдер

1)Өөрөмээн дүрүмүнге частырыг. Бир эвес диктантыга ындыг сөстер таваржы бээр болза баш бурунгаар самбырага бижиир.

2)Домак сөөлүнге улуг сек салбайн, дараазында домакты улуг үжүк-биле бижээнде.

3) Бир сөстү өске сөс-биле солупкан, ынчалза-даа утказы өскерилбээнде.

Чаңгыс частырыг деп санаар чүүлдер

- 1) Чаңгыс ол-ла сөс катаптап турда, чижээ: туткан деп сөстүң эгезинде т-ның орнунга д-ни бижээн.
- 2) Эскет чок эрттирипкен 2 частырыгны чаңгыс деп санаар. Оларга хамааржыр частырыглар:
 - а) чаңгыс үжүктү азы слогту катаптап бижириккенде (турганган);
 - б) сөстү чедир биживээнде;
 - в) сөстү көжүргөш, ийиги кезээн дараазында одуругга бижиирин уттупканда;
 - г) чаңгыс сөстү ийи катап бижириккенде частырыг деп санакас.

Грамматиктиг сайгарылгаларга демдек салырының нормалары

«5». Чаңгыс-даа чазыг чокта

«4». Бир састырыг эрттиргенде.

«3». Ийи частырыг эрттиргенде азы кылза чогуур сайгарылганың бирээзин күүсетпээнде.

«2». Өөрөнгөн дүрүмнерин грамматиктиг сайгарылгага ажыглап шыдакас тагарылгада.

Улдуң түннелиниң хыналда ажылынга диктант сөзүглелинден аңгыда, кандыг-даа грамматиктиг сайгарылга бердинген болза, оларның демдектерин тус-тузунда салыр. Бир эвес олар чаңгыс ол темага хамаарышкан болза, чаңгыс демдекти салып болур.

Хыналда дүжүрүп бижилге, диктант ышкаш уругларныё орфография болгаш пунктуацияга алган билиглерин быжыглап хынаар. Оон аёгыда шын дүжүрүп бижиирин, орфограммаларны эскерип көөр\н, домактарныё кызыгаарын шын тодарадып, с=з\глелдиё кезектерге чарып, с=з\глелдиё чогуур ужурулг кезээн ушта бижип, капканы бирик демдектерин салып билирин хынаарынга база херек.

Хыналда дүжүрүп бижилгеге демдек салырының нормалары

5 демдек – чаңгыс-даа чазыг чокта.

4 демдек – бир частырыг эрттиргенде, 1-2 эдилге кылганда.

3 демдек – 2-3 частырыг эрттиргенде.

2 демдек – 4-тен хөй частырыг эрттиргенде.

Эдертиг (өөредиглиг) уругларның орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнерин сагывышаан бижимел чугаазының канчаар тургустунуп олуарын, сөзүглелдин кол утказын билип ону шын чугула чүүлдерни эрттирбейн дамчыдарын, бижимел хевирге сөзүглелдин кол утказын дамчыдып билирин хынаарынга херек.

1-ги класска башкының удуртулгазы-биле айтырыгларга харыылап, 2 -ги класска база башкының удуртулгазы-биле айтырыгларга харыылап азы белен план-биле эдертигни бижири көрдүнгөн. Ук класстарга өөреникчилерни белен планы ажыглап билиринге өөредир. Эдертиг-биле ажыл уругларның бөдүүн домактарны шын тургузуп билириниң чаңчылдарынга өөредир. База домак иштинде сөстөрниң туружун, домак сөөлүңгө улуг секти салырын, домактар аразын аңгылап бижииринге өөредир. Эдертигде уругларның шын бижиирин өөрөнгени сөстөр кирген турар ужурулг.

3-кү класска биждер эдертиглерни ийи бөлүккө чарган:

1) башкының бергени план-биле;

2) башкының удуртулгазы-биле коллективтиг тургускан план-биле бижиир эдертиглер.

Белен план-биле бижип чаңчыга бергенде, чоорту план тургузарынга өөредир. Ийи бөлүктүн эдертиглерин бүдүн чыл дургузунда аралаштыр бижиир.

4-кү класска 3 класска бижип турган эдертиглерге бодаарга ийи чаа хевир немежир: допчу эдертиглер болгаш планын боду тургузар делгеренгей эдертиглер.

Допчу эдэртиг дээрге сөзүглелдин утказын долузу-биле эвес, допчулап, кол-колун бижип көргүзери. Эдэртиглерниң бо хевири, делгеренгей эдэртиглерге бодаарга, уругларга арай берге. Ынчангаш допчу эдэртигни эге школага башкының удуртулгазы-биле бижиир.

Делгеренгей эдэртиг дээрге сөзүглелдин утказын бирден бирээ чокка долузу-биле бижип көргүзери болур. Бо эдэртиглерниң дидактиктиг сорулгазы – сөзүглелдин утказын долузу-биле дамчыдып шыдаар кылдыр ургуларны өөредири. Өөреникчилерниң сорлугазы – авторнуң бодалын база сөзүглелдин утказын, темазын, тургузуун, бижиттинген дылын билип алыры. Оон ыёай уруглар сөзүглелге хамаарыштыр боттарының бодалын, хамаарылгазын илередип шыдаар ужурлуг.

Бижээн эдэртигниң анализинге бүдүн кичээл сарыгдавайн, тыва дыл кичээлиниң эгезинде 12-15 минутаны чарыгдаар. Түңнелин чугаалаарда, сөзүглелдин утказынга, домактарның тургузуунга, шын бижилгениң дүрүмнеринге класстың ниити чазыгларын бөлүктээш, частырыглар-биле ажыл чорудар.

Эдэртиглерниң чижек хемчээли: 1-ги класска- 15-20 сөс (2-3 пункт), 2-ги класска_ 30-50 сөс (3-4 пункт), 3-кү класска 50-80 сөс, 4-кү класска 80-110 сөс.

Эдэртигге демдек салырының нормалары

5 демдек – сөзүглелди шын болгаш дес-дараалаштыр утказын дамчыткан, орфографтыг болгаш дыл бижилгезинде частырыглары чок, 1-2 эдилге бар.

4 демдек – бодалдарның дес-дараалашкаанда улуг эвес хажыдышкыннар барда, 1-2 дыл бижилгезинде частырыглары, 1-2 орфографтыг частырыг, 1-2 эдилге эрттиргенде.

3 демдек – авторнуң сөзүглелин чамдык черлерде хажыдышканда; кезек черлерде сөзүглелдин тургузунуң дес-дараалашкаан сагывайын барганда база 2-3 домактарны шын эвес тургусканда; 3-6 орфографтыг чазыг, 1-2 эдилге эрттиргенде.

2 демдек - авторнуң сөзүглелин элээн хажыдышканда; кол кезектерин, кол бодалын эрттирипкенде база домактарның дес-дараалашкаа үрелгенде; кезектериниң аразында харылзаа чок болза, 7-8 орфографтыг частырыглар, 3-5 эдилге эрттиргенде.

Чогаадыгга демдек салырының нормалары:

5 демдек – темазын долу логиктиг ажытканда, орфографтыг база чугаа частырыглары чок, 1-2 эдилге бар.

4 демдек – бодалды илереткенинде улуг эвес хажыдышкыннар бар, 1-2 дыл бижилгезинде частырыгы, 1-2 орфографтыг частырыглар база 1-2 эдилге эрттирипкенде.

3 демдек – теманы чамдык черлерде хажыдышканда, бодалдар дес-дараалашкак эвес илерттингенде (2-3 домакта), сөс курлавыры шоолуг эвес, 3-6 орфографтыг база 1-2 эдилге эрттирипкенде.

2 демдек – теманы элээн хажыдышканда, кол кезектерин, кол бодалын эрттирипкенде, бодалдарның дес-дараалашкаа үрелгенде; сөс курлавыры чаңгыс аайлажы бергенде, 7-8 орфографтыг частырыглар, 3-5 эдилге эрттиргенде.

Тест ажылга демдек салырының нормалары:

5 демдек – берген онаалгаларны 3/4 кезээнден хөй кезии кылдынган болза.

4 демдек – 3/4 кезии шын кылдынганда.

3 демдек – 1/2 кезии шын кылдынганда.

2 демдек - 1/2 кезиинден эвээш кезии кылдынганда.

Словарылыг диктантыга демдек салырының нормалары:

5 демдек – частырыг чокта.

4 демдек – 1 частырыг, 1 эдилге эрттирипкенде.

3 демдек – 2 частырыг, 1 эдилге эрттирипкенде.

2 демдек – 3-5 частырыг эрттирипкенде.

Аас харызын үнелээрде дараазында негелделерни удуртулга болдуар:

«5»-ти башкының айтырыгларынга өөреникчилерниң долу, шын харыылааны; өөрөнгөн состерниң шын салырын чиге, тода тайылбырлааны; өөрөнип эрткен чугаа кезектерин, домак кежигүннерин дүрүм ёзугаар тодарадып билири, грамматиктиг сайгарылганы шын кылганы дээш салыр.

«4»-тү харыының шынары «5»-ке дүгжүп турар, ынчалза-даа дараазында четпестер барда салыр: а) өөреникчи дүрүмнерни чамдыкта тода эвес тайылбырлааш, башкының дузазы-биле эдип аптар; б) сөзүглел-биле ажылынга шоолуг эвес чазыглыг; в) дүрүмнү эки шингээдип алган, ынчалза-даа берген чижектеринге 1-2 хире чазыглар кылыпканда.

«3»-тү а) өөреникчи дүрүмнү кошкак билир болгаш ону чүгле башкының дузазы-биле чугаалаар; б) сөзүглел-биле ажылында элээн чазыгларлыг; в) дүрүмнерни чижектер-биле бадыткай албас; г) айтырыгларга делгеренгей харыыларны берип шыдаваанда салыр.

«2»-ни өөреникчи эрткен материалын билбес; сөзүглелдер-биле ажылдарынга кылган чазыгларын башкының дузазы-биле эдип шыдаваанда салыр.

Башкыларга:

1. А.А.Алдын-оол. Диктантылар чыындызы. Дөрт чылдыг эге школаның 1-4 класстарынга.- К.: Ю. Кюнзегеш аттыг ном үндүрер чери, 2010.
2. А.А.Алдын-оол. Эдертиглер чыындызы. Эге школаның 2- 4 класстарынга.- К.: Ю. Кюнзегеш аттыг ном үндүрер чери, 2011.
3. К.Б. Март-оол. 2-4 класстарга тыва дыл башкылаарының методиказы.- К.: Тываның ном үндүрер чери, 2006.
4. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. Тыва республиканың гуманитарлыг шинчилелдер институту. – К.: Республика типографиясы, 2001.

Мультимедиялыг хандырылгазы:

- кичээлдерге презентациялар;
- мультимедиялыг проектор;
- ноутбук;
- магниттиг самбыра;
- экран;
- компьютер;
- принтер.

Интернет-четкиден:

1. Библиотека материалов для начальной школы
<http://www.nachalka.com/biblioteka>
2. Каталог образовательных ресурсов сети Интернет для школы
<http://katalog.iot.ru/>
3. Методические рекомендации по технологии создания электронных ресурсов к урокам
<http://svetly5school.narod.ru/metod1.html>
4. В помощь современному учителю <http://k-yroky.ru/load/67>
5. Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов <http://school-collection.edu.ru/>